ដំណាក់ការទី២- ដោយការកាន់កាប់ខេត្តវិញឡុង ចូដុក និងហាទៀង នៅខែមិថុនា១៨៦៧ ។

គួរកត់សំគាល់ថា ការកាន់កាប់នេះបានប្រព្រឹត្តឡើងក្រោយសន្ធិសញ្ញាអាណាព្យាបាល ស្តីពីប្រទេសកម្ពុជាឆ្នាំ១៨៦៣ ។

ការកាន់កាប់ដោយបារាំងនូវខេត្តមុំទាំងបីនោះ ហាប់ទើបនឹងបានត្រូវប្រទេសអណ្ណាមទទួលស្គាល់ ក្នុងរយៈពេល៧ឆ្នាំក្រោយមក គឺក្រោយពីបានចុះហត្ថលេខាលើសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃ១៥មិនា១៨៧៤ ។

មាត្រា៥នៃសន្ធិសញ្ញាបានសំដែងថា ៖ «ព្រះបាទសម្តេចប្រទេសអណ្ណាមទទួលស្គាល់ទាំងស្រុងនិងពេញទី អធិបតេយ្យរបស់ប្រទេសបារាំង លើដីដែលព្រះអង្គកាន់កាប់សព្វថ្ងៃ ហើយដែលតាំងនៅចន្លោះព្រំដែនដូចតទៅ ៖

★ ខាងកើតទល់នឹងសមុត្រចិន និងរាជាណាចក្រអណ្ណាម ។

★ ខាងលិចទល់នឹងសមុទ្រសៀម ។

★ ខាងត្បូងទល់នឹងព្រះរាជាណាចក្រកម្ពុជា និងព្រះរាជាណាចក្រអណ្ណាម »

ប៉ុន្តែព្រំដែនប្រទេសកម្ពុជានិងកូសាំងស៊ីន (កម្ពុជាក្រោម) សព្វថ្ងៃនេះ ត្រូវបានគេគូសកំណត់ជាស្រេចនៅឆ្នាំ១៨៧០ និងឆ្នាំ១៨៧៣ ក្នុងវិសាលភាពទាំងមូលរបស់ខ្លួនតែម្តង (សេចក្តីសំរេចចុះថ្ងៃទី៩កក្កដា១៨៧០ និងការសំរុះសំរួមចុះថ្ងៃទី១៧កក្កដា១៨៧០) ។ ក៏ប៉ុន្តែក្នុងព្រំដែននោះ គេឥតមាននិយាយអ្វីមួយម៉ាត់ទេ ពីរឿងកោះទាំងឡាយនៅក្នុងសមុទ្រចិននិងសមុទ្រសៀម ដូចជាកោះពូឡូកុងឌ័រ កោះត្រល់ (ភូកុក) ជាដើម...។

មាត្រា៣នៃសន្ធិសញ្ញាចុះថ្ងៃ៥មិថុនា១៨៦២ ស្តីពីការប្រគល់សិទ្ធិរបស់អណ្ណាមលើខេត្តបៀងហ្វា និងមីថរទៅឲ្យបារាំង បានប្រឡាក់ដោយអនិត្យានុកូលភាពទាំងស្រុងដោយហេតុមោឃៈភាពនៃសិទ្ធិនោះ ។

ប៉ុន្តែសន្ធិសញ្ញាខាងលើនេះ ត្រូវជំនួសដោយសន្ធិសញ្ញាថ្ងៃ១៥មិនា១៨៧៤វិញ ដោយមាត្រា៥នៃសន្ធិសញ្ញានេះដៅចំពោះតែការទទួលស្គាល់តែមួយមុខគត់នូវអធិបតេយ្យបារាំងទៅលើកូសាំងស៊ីនបច្ចុប្បន្ន ។

ប្រទេសបារាំងអាចសំអាងភាពជាម្ចាស់កូសាំងស៊ីនត្រឹមតែដោយការច្បាំងដណ្តើមប៉ុណ្ណោះ តែពុំមែនដោយការប្រគល់សិទ្ធិនៃយួនអណ្ណាមទៅឲ្យខ្លួននោះទេ។

ដូច្នេះតាមផ្លូវច្បាប់ កូសាំងស៊ីនឬកម្ពុជាក្រោម នៅតែជាដីរបស់ខ្មែរជានិច្ច ។ សិទ្ធិអធិបតេយ្យរបស់ប្រទេសខ្មែរទៅលើដីផ្នែកនេះ គ្រាន់តែត្រូវគេផ្អាកប៉ុណ្ណោះ ពុំមែនត្រូវផុតអាជ្ញាយុកាល (Interrompu et non prescrit) ឡើយ ដោយសារតែការកាន់កាប់របស់ចៅហ្វាយរួមយួនអណ្ណាមនិងខ្មែរ គឺប្រទេសបារាំង ។

ជំពូក៥

ទល្ហិករណ៍រដ្ឋបាល

គ្រប់ទីកន្លែងដែលវាត្រួតត្រា ពួកយួនអណ្ណាមបានរៀបចំអង្គការរដ្ឋបាលទាំងឡាយ ទៅតាមរបៀបរបស់វា ដោយឥតខ្វល់នឹងរដ្ឋបាលខ្មែរ ដែលមានស្រេចហើយនោះសោះទេ ។ ពួកយួនបានរើសនាយចៅហ្វាយវាដោយខ្លួនវា និងក្នុងចំណោមពួកវា តែងតាំងមន្ត្រីទាំងឡាយឡើងទៅកាន់មេទ័ពរបស់វានៅក្រុងព្រៃនគរ តែងតាំងឲ្យធ្វើជាចៅហ្វាយខេត្ត អស់អ្នកឯណាដែលបំរើផលប្រយោជន៍របស់វា (ឧទាហរណ៍មានករណីចិនរត់ចោលស្រុកម្នាក់ឈ្មោះ ម៉ាក់គុយ ជាដើម) បំពាក់មេដាយ ឬឲ្យគោរមងារដល់មន្ត្រីខ្មែរទាំងឡាយ ដែលវាពុំអាចរើសជំនួសបានដោយជាតិរបស់វា ។

នៅអមព្រះរាជបល្ល័ង្កខ្មែរឯណោះវិញ រឿងរាល់តែអន្តរាគមន៍របស់វាមកលើស្រុកខ្មែរ ប្រកបដោយជោគជ័យ តាមពាក្យសុំរបស់ស្តេចខ្មែរ ឬស្តេចទាមទាររាជ្យ ស្តេចប្រទេសអណ្ណាមបានតែងតាំងទេសាភិបាលម្នាក់ របៀបជាអ្នកសង្កេតការណ៍ តែតាមពិតគឺជាអាណាព្យាបាលត្រួតត្រាខ្មែរតែម្តង (ឧទាហរណ៍តែងតាំង «ប៉ៅហូ Baoho» នៅឆ្នាំ១៧៧១ ក្នុងរជ្ជកាលព្រះអង្គនន់ព្រះរាម «អុងថុងជេ Ong Thong Che» នៅឆ្នាំ១៨៣៣ ក្នុងរជ្ជកាលព្រះអង្គច័ន្ទ) ។

ដោយទុកដាក់ខ្លួនថាជាមេទ័ពសង្កេតការណ៍នៅស្រុកខ្មែរ យួនឈ្មោះទ្រឿងមិញយ៉ាង មេទ័ពដែលតែងតាំងឡើងដោយស្តេចអណ្ណាម «អម»ព្រះរាជបល្ល័ង្កខ្មែរ បានទាំងហ៊ានលើកម្ចាស់ក្សត្រីអង្គម៉ី ដែលជាព្រះរាជបុត្រីច្បងរបស់ព្រះបាទអង្គច័ន្ទ ឲ្យឡើងគ្រងរាជសម្បត្តិ រួចខ្លួនចាត់ចែងការជួសខ្មែរថែមទៀតផង ។

ប៉ុន្តែដីទាំងឡាយនេះ ទោះបីយួនបានតាំងទីនៅលើក្តី ក៏នៅតែស្ថិតក្រោមអំណាច និងសមត្ថកិច្ចរបស់ខ្មែរដែរ ។ មន្ត្រីទាំងឡាយដែលស្តេចអណ្ណាមបានតែងតាំងឲ្យត្រួតដីទាំងនោះ ពុំដែលអាចទៅជំនួសមន្ត្រីរបស់ខ្មែរបានឡើយ ។ ខ្មែរគ្រប់រូបឥតដែលព្រមទទួលស្គាល់ ឬទទួលព្រមឲ្យមន្ត្រីយួនទាំងនោះ ត្រួតត្រាខ្លួនសោះឡើយ ។ ការប្រយុទ្ធទាំងឡាយដែលខ្មែរដឹកនាំ និងធ្វើឡើងប្រឆាំងយួនជាអ្នករុករានខ្លួន ត្រូវផ្អាកក៏ព្រោះតែបារាំងចូលកាន់កាប់ដីរបស់ខ្លួនទាំងនោះតែប៉ុណ្ណោះ ។

នៅឆ្នាំ១៨៦៧ ក្នុងពេលខ្លួនកំចាត់ពួកយួនអណ្ណាមចេញពីដីនោះ ដើម្បីរំដោះពីកណ្តាប់ដៃចោរយួន បារាំងបែរជាយកដីនោះធ្វើជាអាណានិគមរបស់ខ្លួនទៅវិញ ។ ប៉ុន្តែពេលនោះ បារាំងត្រឡប់ជាទុកមន្ត្រីយួនឲ្យកាន់កាប់ ទោះបីបារាំងដឹងថាយួនអនុវត្តទ្រឹស្តីអណ្ណាមតុងកឹង ដេញខ្មែរឲ្យចុះទៅលិចក្តី ។

ជាអំពើថោកទាបក្រៃលែងទៅទៀត គឺនៅពេលដែលខ្លួនកំហែងយកខ្មែរដាក់ក្រោមអាណាព្យាបាលទៅហើយ បារាំងបានយកដីខ្មែរដែលមិនទាន់ធ្លាក់ក្នុងក-ណ្តាប់ដៃយួន ទៅបញ្ចូលក្នុងអាណានិគមកូសាំងស៊ីនថែមទៀត ដោយធ្វើឲ្យបាត់បង់ទឹកដីខ្មែរអស់យ៉ាងធំ ។

នៅក្រោមរដ្ឋការបារាំង ខ្មែរកម្ពុជាក្រោមហាក់ដូចជាទទួលសិទ្ធិទូលំទូលាយបន្តិច ។ ទោះបីបារាំងចង់បញ្ចូលដីនោះក្នុងអាណានិគមរបស់ខ្លួន ដោយឆាប់រហ័សយ៉ាងណាក្តី ក៏ប្រទេសបារាំងនៅរាប់អានខ្មែរស្មើយួនអណ្ណាមដែរគឺ ៖

១/ ខ្មែរមានបុគ្គលិកភាព លំនៅ និងទ្រព្យដែលទទួលការគោរពពីអ្នកដទៃ ។

២/ ខ្មែរមានសិទ្ធិទទួលលទ្ធកម្មនិងកម្មសិទ្ធិ (droit d'acquisition et de propriété) ដែលច្បាប់បញ្ញត្តិ ។

៣/ រដ្ឋបាលបង្កើតឡើង និងទទួលចំណាយសំរាប់តែខ្មែរទាំងនោះ ។ សាលារៀនដែលមានបង្រៀនជាភាសាខ្មែរ ហើយដោយគ្រូបង្រៀនសញ្ជាតិខ្មែរនោះ បានទទួលចំណាយពីថវិកាសាធារណ: ។

៤/ រដ្ឋបាលនោះបានផ្តល់អាហារូបករណ៍ចំពោះសិស្សនិងនិស្សិតខ្មែរ សិក្សានៅទីរួមខេត្តនានា នៅក្រុងព្រៃនគរ ភ្នំពេញ ឬទីដទៃនានាផ្សេងទៀត ។

៥/ ខ្មែរអាចបង្កើតសមាគមដើម្បីការពារផលប្រយោជន៍របស់ខ្លួន ដើម្បីអភិវឌ្ឍន៍វប្បធម៌និថសុវុឌ្ឍិកម្មជីវភាពរបស់ខ្លួន ។

៦/ ខ្មែរអាចប្រើភាសាខ្មែរជាទូទៅនិងគ្រប់កាលៈទេសៈ ទោះបីនៅក្នុងការទាក់ទងជាអាជ្ញាធរក្តី ហើយអាជ្ញាធរនេះទៀតក៏បានប្រើភាសាខ្មែរ ឬជួលអ្នកបកប្រែខ្មែរ ក្នុងការទាក់ទងជាមួយរាស្ត្រខ្មែរ ។

៧/ ខ្មែរអាចធ្វើចរាចរដោយសេរី ទៅមករវាងកម្ពុជានិងកូសាំងស៊ីន ។

៨/ ខ្មែរមានសេរីភាពខាងធ្វើពាណិជ្ជកម្មនិងសហគ្រាស ដោយមានសិទ្ធិទទួលអាជ្ញាប័ណ្ណនិងសេចក្តីអនុញ្ញាតផ្សេងៗ ។

៩/ មានសិទ្ធិចូលព្យាបាលក្នុងមន្ទីរពេទ្យសាធារណៈដោយឥតបង់ថ្លៃ ។

១០/ អាចប្រារព្ធធ្វើពិធីគ្រប់យ៉ាងដោយសេរី តាមប្រពៃណីរបស់ខ្លួន ហើយមានសិទ្ធិឈប់សំរាកក្នុងឱកាសបុណ្យជាតិ ដោយទទួលប្រាក់បំណាច់ ដូចជាបុ-ណ្យមាឃបូជា វិសាខបូជា ចូលឆ្នាំ ភ្ជុំបិណ្ឌ អកអំបុក ។ល។

១១/ អាចគោរពដោយសេរីនូវជំនឿសាសនា ទំលាប់ និងទំនៀមរបស់ផងខ្លួន

១២/ អាចសាងផ្នួសនិងលាចាកសិក្ខាបទតាមពុទ្ធប្បញ្ញត្តិ ។

១៣/ មានសេរីភាពបង្រៀនសាសនាខ្មែរ ជាភាសាខ្មែរ ។

១៤/ ព្រះសង្ឃខ្មែរអាចរៀបចំអង្គការសាសនាតាមព្រះទ័យព្រះអង្គ ហើយបង្កើតស្ថាប័ននានាដែលព្រះអង្គយល់ថាមានប្រយោជន៍ ។

១៥/ ព្រះសង្ឃនិងអ្នកកាន់ព្រះពុទ្ធសាសនាខ្មែរ មានសិទ្ធិបង្ខំឲ្យគេគោរពខ្លួន

១៦/ ពុំមាននរណាមួយអាចចាប់ហើយឃុំឃាំងព្រះសង្ឃបានឡើយ ។

១៧/ អាជ្ញាធរស៊ីវិលក្តី យោធាក្តី ពុំអាចផ្សឹកព្រះសង្ឃបានឡើយ ។

⌘

⌘ ⌘

ជំពូក៦

ទល្លិករណ៍ផ្នែកជាតិពន្ធុ

«ដោយបំពេញចំណង់ដណ្តើមដី ពួកយួនអណ្ណាមបានជ្រៀតចូលទៅក្នុងប្រទេសកម្ពុជា ដែលជាប់នឹងព្រំដែនរបស់ខ្លួន ជាពិសេសតាំងទីនៅក្នុងតំបន់បារៀ និងបៀងហ្វា ជាក្រុមតូចៗ របៀបដូចជាអ្នកនាំមុខរបស់ជាតិឈ្លានពានដូច្នោះ...

«បើនិយាយទៅតាមផ្លូវចិត្តសាស្ត្រ ពួកអ្នកដើរចោលស្រុកទាំងនោះ ពុំមែនជាមនុស្សគួរឲ្យរាប់អានទេ ប៉ុន្តែភាគច្រើនជាពួកចោរប្លន់ ឆក់កណ្តៀត តែនាំមកជាមួយនូវគុណសម្បត្តិម៉្យាង ពីដូនតារបស់វា គឺពុតនិងភាពស៊ូ» ។

«ដោយធន់នឹងការគាបសង្កត់ជាលំដាប់នៃពួកយួនចោរហាមេយ្យំទាំងនោះ ដែលជាជនថោកទាបរបស់ប្រទេសអណ្ណាម តែត្រឡប់ទៅជាកុលសម្ព័ន្ធនៅប្រទេសកម្ពុជា ដោយរក្សាឋានៈជារាស្ត្រស្តេចក្រុងវើពុំបាន ពួកខ្មែរនៅនគរបារៀ និងដូនណាយក្រោម ត្រូវបង្ខំចិត្តរត់ចោលដីទាំងនោះ រួចត្រូវយួនអណ្ណាមយកទៅធ្វើជាដីខ្លួនជាលំដាប់» ។

នៅក្នុងរជ្ជកាលរបស់ក្សត្រីយានីអង្គម៉ី (១៨៣៥-១៨៤១) ទេសាភិបាលអណ្ណាមអមព្រះរាជបល្ល័ង្កខ្មែរ បានបង្ខំមន្ត្រីខ្មែរឲ្យស្លៀកពាក់តាមយួន បួងសក់ដូចយួនដែរ ។ វាបានដូរឈ្មោះតំបន់នានាកែប្រែខេត្តខ្មែរឲ្យហៅជាឈ្មោះយួនវិញ ។ ទ្រឿង-មិញយ៉ាង ទេសាភិបាលយួនអណ្ណាមអមព្រះរាជបល្ល័ង្កក្សត្រីយានីអង្គម៉ី បានរិះរកមធ្យោបាយបំបាត់បុណ្យប្រពៃណីខ្មែរ ដោយយកបុណ្យប្រពៃណីយួនមកជំនួសវិញ បង្ខំព្រះសង្ឃខ្មែរឲ្យនិមន្តចេញពីវត្ត រួចវាបញ្ជាឲ្យវាយបំបាក់ព្រះពុទ្ធរូបជាសក្ការៈរបស់ខ្មែរ ។

នាសម័យដែលសៀមនិងយួនយល់ព្រមព្រះអភិសេកព្រះអង្គឌួង ជាក្សត្រប្រទេសកម្ពុជា ដោយវាច្បាំងគ្នាមិនឈ្នះមិនចាញ់ ប្រជារាស្ត្រខ្មែរក៏រឹតតែរស់នៅលំបាកក្រៃលែងណាស់ទៅទៀត ។ ដោយត្រូវចោរលួចប្លន់ កាប់សម្លាប់ ខ្មែរត្រូវរត់ចោលភូមិលំនៅ ចូលទៅជ្រកពួន គេចពីការលុកលុយរបស់ពួកសៀមក្នុងរដូវប្រាំង លុះដល់រដូវវស្សា ត្រូវរងគ្រោះនឹងការប្លន់នៃនាវាយួនទៀតក្នុងពេលរាត្រី។ ពួកសៀមដើររកចាប់ខ្មែរធ្វើទាសកម្មកររបស់វា ហើយកៀរអ្នកស្រុកខ្មែរឲ្យទៅកាប់គាស់ដីឲ្យវា នៅក្នុងតំបន់ទន្លេមេណាម ។ រីចំណែកឯពួកយួនបានដេញបំបរខ្មែរ